

ქართული ენა და რეფორმა

მაღლაკელიძე ნათელა

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

<https://doi.org/10.52340/idw.2025.81>

აბსტრაქტი. ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების (ზ გ ე მ -2024) განახლებული რედაქცია აქცენტს აკეთებს მშობლიური/ქართული ენის როლზე მოსწავლეთა პატრიოტული აღზრდის პროცესში. სტატიაში განხილულია თანამედროვე ეტაპზე ქართული ენის სწავლების საკითხები სკოლებში. გამოკვეთილია გრამატიკის როლი მოსწავლეებში სამეტყველო უნარ-ჩვევების ფორმირებისას, რაც აუცილებლად გულისხმობს კურიკულუმში ენისათვის ცალკე კვირეული საათების გამოყოფას. ფაქტიურად ეს იქნება არა გრამატიკის, არამედ მეტყველების კულტურის გაკვეთილები. ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ მოსწავლის ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე შევიტანოთ მასალა სახელმძღვანელოებში, გადავტვირთოთ ისინი რთული გრამატიკული კატეგორიებით, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში თავად ენათმეცნიერებს შორის არის სადავო; უსასრულოდ ვაზიარებინოთ წესები... რა ვასწავლოთ და როგორ ვასწავლოთ – ეს გახლავთ ერთ-ერთი ძირითადი და აქტუალური საკითხი დღეს ქართული ენის გრამატიკის სწავლებაში.

საკვანძო სიტყვები: გრამატიკა, მართლწერა, პუნქტუაცია, ეროვნული სასწავლო გეგმა, სასკოლო განათლების რეფორმა, ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები.

2006 წლიდან იწყება ჩვენს საგანმანათლებლო სივრცეში იმ სიახლეების დანერგვა, რომელსაც განათლების რეფორმა უწოდეს და რომელმაც მართლაც ძირფესვიანად შეცვალა ქართულ სკოლაში სწავლა/სწავლების მთელი სისტემა. რა იყო მთავარი სიახლე ამ რეფორმისა? რით განსხვავდებოდა იგი იმ “რეფორმებისაგან”, რომლებიც არაერთხელ „დაინერგა“ საბჭოთა სკოლაში 70-იან-80-იან წლებში და რომლებიც ხან „უნიშნო სწავლებით“ ინათლებოდა, ხან „პრობლემური“ და ხანაც „განმავითარებელი“ სწავლებით? საერთოდ, გვჭირდებოდა თუ არა რეფორმა?

რეფორმა და ცვლილებები რომ აუცილებელი იყო, ამაზე დღეს უკვე აღარავინ დავობს. სკოლას ახალი სისხლის გადასხმა სჭირდებოდა, უფრო მეტიც – ქართული სკოლა თავიდან უნდა შექმნილიყო. ძველი საბჭოური სასწავლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები მოძველდა, კრიტიკას ვერ უძლებდა შეფასების სისტემა, სასწავლო დისციპლინა მოიკოჭლებდა, უფროს კლასებში გაკვეთილები ფაქტიურად აღარ ტარდებოდა, გადახედვას მოითხოვდა პედაგოგის მომზადებისა და გადამზადების საკითხებიც.... მაგალითისათვის ისიც კმარა, რომ დაწყებითი კლასების პროგრამა ქართულ ენაში 1987 წლის შემდეგ არ შეცვლილა და ბავშვებს კვლავაც საბჭოური პროგრამის მიხედვით შედგენილი სასკოლო სახელმძღვანელოებით ვასწავლიდით. რაც შეეხება მშობლიური ენის კურსის სწავლებას, სასკოლო განათლების სამივე საფეხურზე იგი ფაქტიურად დაყვანილი იყო წესების, ტერმინების დაზიარებამდე. უკეთეს შემთხვევაში მოსწავლემ თეორიულად იცოდა ამა თუ იმ გრამატიკული კატეგორიის დეფინიცია,

მაგალითებსაც სწორად ასახელებდა, მაგრამ ვერ იყენებდა ამ ცოდნას პრაქტიკულად ზეპირსა თუ წერით მეტყველებაში. იყო შემთხვევები, როცა ენის გაკვეთილი საერთოდ აღარ ტარდებოდა და მასწავლებელი ამ საათებს საკუთარი შეხედულებისამებრ იყენებდა. ალბათ ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ რეფორმირებული სკოლა რეფორმის დასაწყისშივე ადვილად შეელია ქართული ენის კურსის ცალკე დასციპლინად სწავლებას.

ქართული ენის (გრამატიკის) სწავლების მიმართ სარეფორმო ჯგუფმა რეფორმის დასაწყისშივე ჩამოაყალიბა ორგვარი დამოკიდებულება:

1. არაქართულ სკოლებში ქართული ენის გრამატიკა აუცილებლად უნდა ვასწავლოთ. გრამატიკა აქ მოსწავლეთათვის ერთგვარი გზამკვლევა სახელმწიფო ენის შესასწავლად.

2. ქართულენოვან სკოლებში კი ქართული ენის გრამატიკის სწავლება საერთოდ არ არის საჭირო, ქართველმა ბავშვმა ქართული ენა ისედაც იცის.

პირველ მოსაზრებას ძალიან მარტივად შეიძლება გაეცეს პასუხი: არაქართულ სკოლებში გრამატიკის როლი **გრამატიკულ-თარგმნითი მეთოდით** მეორე/უცხო ენის სწავლებისას მართლაც დიდია, მაგრამ დღეს ეს მეთოდი ფაქტიურად აღარ გამოიყენება, იგი ჩაანაცვლა ე.წ. **პირდაპირმა/შერეულმა მეთოდმა**, რომელიც ცოცხალ მეტყველებაზე აკვირვებს ბავშვს და წინა პლანზე გადმოდის არა გრამატიკის ცოდნა და ტექსტების თარგმნა (როგორც ეს ადრე იყო მეორე/უცხო ენის სწავლებისას), არამედ ისეთი სამეტყველო კომპეტენციები, როგორებიცაა: **მოსმენა, ლაპარაკი, კითხვა, წერა**. სწორედ ამიტომ არაქართულ სკოლებში ქართული ენის სახელმძღვანელოები გრამატიკული მასალით ზედმეტად გადაიტვირთა. რამდენად დაეხმარა გრამატიკული მასალა არაქართველ მოსწავლეს სახელმწიფო ენის დაუფლებისას, ეს ცალკე კვლევის თემაა და ამჯერად მას არ შევხებით.

რაც შეეხება ქართულ სკოლას, აქ რეფორმის დასაწყისშივე ითქვა უარი ქართული ენის კურსის (ლექსიკოლოგიის, გრამატიკის, სტილისტიკის...) სწავლებაზე. კარგად მახსოვს განათლების რეფორმატორებთან ჩემი პირველი შეხვედრა. ეს იყო რეფორმის დაწყებამდე, 2004 წელს. პირველი, რამაც მაშინ ჩემში პროტესტის გრძნობა გამოიწვია, გახლდათ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებისათვის განკუთვნილი საათების მნიშვნელოვანი შემცირება – 5 კვირეული საათი (ნაცვლად რეფორმამდელი 7-8 აკადემიური საათისა) და ენის სახელმძღვანელოზე უარის თქმა. ჩემს კითხვაზე, როგორ შეიძლება ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლება 5 კვირეულ საათში ჩატეულიყო, ან ენა როგორ უნდა გვესწავლებინა სახელმძღვანელოს გარეშე, პასუხი გახლდათ – **ქართული ენა ისედაც ყველამ იცის**, იგი საკითხავ ტექსტებთან ინტეგრირებით უნდა ვასწავლოთ; რაც შეეხება საათების შემცირებას, აქ მთავარია სასწავლო საათების არა რაოდენობა, არამედ ხარისხი. ამ დამოკიდებულებამ თავისი ასახვა პოვა ეროვნულ სასწავლო გეგმაშიც. პირველი და მეორე თაობის ეროვნულ სასწავლო გეგმებში (2006 წ, 2012 წ) და „საგნობრივ სტანდარტში“ არსად არ იყო მითითებული კონკრეტულად ენის რომელ საკითხებს უნდა დაუფლებოდა მოსწავლე სწავლების ამა თუ იმ საფეხურზე. აქ მოცემული გახლდათ მხოლოდ „შედეგები“ სათანადო „ინდიკატორებით“. როდის რა მასალა უნდა ეწავლებინა მასწავლებელს (ან საერთოდ ესწავლებინა თუ არა), ეს თავად პედაგოგისა და სახელმძღვანელოს ავტორთა გადასაწყვეტი გახლდათ.

ამ მხრივ კარდინალურად განსხვავებული ვითარება გვაქვს მესამე თაობის ეროვნულ სასწავლო გეგმაში, სადაც მთელი გრამატიკული მასალის სწავლება **ცნებებსა და ქვეცნებებზეა** დაფუძნებული. წარმოდგენილი მასალა საკამოდ რთულია

და მრავლის მომცველი. ასე მაგალითად, უკვე დაწყებითი კლასების მოსწავლეს მოეთხოვება ისეთი საკითხების ცოდნა, როგორებიცაა:

- სიტყვათა მორფოლოგიური აგებულება და ფორმაცვალება (ბრუნება, უღლება, რიცხვის წარმოება, ფუძე);
- სახელის ბრუნვისა და ზმნის პირის ნიშნებთან დაკავშირებული მართლწერის წესები;
- ზედსართავი სახელის ხარისხის ფორმები;
- სიტყვაწარმოება;
- ფორმაცვალებადი და ფორმაუცვლელი სიტყვები;
- სხვადასხვა შინაარსის/მოდალობის წინადადებები (თხრობითი, კითხვითი, ძახილის, ბრძანებითი, კითხვა-ძახილის) და მათი შესაბამისი სასვენი ნიშნები;
- სასვენი ნიშნები: წერტილი, მძიმე, ორწერტილი, მრავალწერტილი, ბრჭყალები, დევისი, ტირე, ფრჩხილები;
- სიტყვამონაცვლე კონტექსტებში ამოსავალი სიტყვის ჩანაცვლება ნაცვალსახელით, სინონიმური ლექსიკით;
- ზმნისწინები და მათი მეშვეობით გამოხატული ძირითადი მნიშვნელობები...

რაც შეეხება სწავლების საბაზო საფეხურს, ენის საკითხები, მათ შორის გრამატიკის, კიდევ უფრო გართულებულია და უფრო ვრცლად გახლავთ წარმოდგენილი:

მორფოლოგია

ფორმაცვალებადი მეტყველების ნაწილები:

- სახელები (არსებითი, ზედსართავი, რიცხვითი, ნაცვალსახელი): სახელთა ჯგუფები შინაარსის მიხედვით; სახელთა ბრუნება; სახელთა წარმოქმნა; კომპოზიცია.
- ზმნა: ძირითადი ზმნური კატეგორიები; გარდამავლობა; ზმნისწინი; ზმნის უღლება; თავისებური ზმნები.
- სახელზმნები (საწყისი და მიმღეობა).

ფორმაუცვლელი მეტყველების ნაწილები:

- ზმნიზედა (ადგილის, დროის, ვითარების, მიზეზისა და მიზნის);
- თანდებული (ცალკე მდგომი და შერწყმული);
- კავშირი და მისი ჯგუფები;
- ნაწილაკი და მისი ჯგუფები;
- შორისდებული და მისი ჯგუფები.

სინტაქსი

- სიტყვათა შორის სინტაქსური ურთიერთობის სახეები - შეთანხმება, მართვა, მირთვა;
- წინადადების წევრები: მთავარი და არამთავარი წევრები;
- წინადადება: წინადადება მოდალობის მიხედვით; წინადადება აგებულების მიხედვით; მარტივი წინადადება და მისი სახეები; შერწყმული წინადადება; რთული წინადადების სახეები; წინადადებათა შეერთების საშუალებები; დამოკიდებული წინადადების სახეები რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში.
- განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმები;
- პირდაპირი და ირიბი ნათქვამი.

- აღნიშნულ ენობრივ-გრამატიკულ საკითხებთან დაკავშირებული სალიტერატურო ენის ნორმები, მართლწერა, პუნქტუაცია (ე ს გ, 2023).

ამ ჩამონათვალიდანაც ჩანს, რომ მესამე თაობის ე ს გ-ის ქართული ენისა და ლიტერატურის საგნობრივ სტანდარტში ენის/გრამატიკის საკითხები იმაზე ვრცლად გახლავთ წარმოდგენილი, ვიდრე ეს რეფორმამდე იყო. მოგვიანებით ავტორებს დაევაღათ ცალ-ცალკე წარმოდგინათ ენისა და ლიტერატურის სახელმძღვანელოები. გრიფირებული სახელმძღვანელოების ანალიზიდან არაერთგვაროვანი სურათი გვიჩვენა: ისინი ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავდებიან არა მხოლოდ გრამატიკული მასალის მოცულობისა და დალაგების, არამედ სწავლების მეთოდის თვალსაზრისითაც. არცთუ იშვიათად აქ შეხვედებით მოსწავლის ასაკობრივი თავისებურებებისათვის შეუსაბამო რთულ გრამატიკულ ინტერპრეტაციებს. მასწავლებელს მიეცა უფლება, სურვილის შემთხვევაში ცალკე კვირეული საათი დაეთმო ენისათვის. შედეგად კი მივიღეთ ის, რომ **მასწავლებელი ან საერთოდ ვერ ასწრებს ენის საკითხებზე მუშაობას** (ლიტერატურული მასალის კითხვა-დამუშავება საკმაოდ დიდ დროს მოითხოვს, განსაკუთრებით კი დღეს, როცა ე.წ. „კომპლექსურმა“ დავალებებმა მასწავლებელი კიდევ უფრო შეზღუდა დროში), **ან ენის სწავლება შემოიფარგლა ისევ წესების გაცნობითა და დაზეპირებით**. საკითხების ის ჩამონათვალი, რომელიც ე ს გ-შია, დარჩა ქალაქზე. მოკლედ რომ ვთქვათ, ქართული ენის სწავლება დღევანდელ სკოლაში არასახარბიელო მდგომარეობაშია, რაც ასახავს პოულობს მოსწავლეთა (და არა მხოლოდ მოსწავლეთა) ზეპირსა თუ წერით მეტყველებაში, რომელიც ყოველდღიურად „მდიდრდება“ ახალ-ახალი ბარბარიზმებით, ჟარგონებით, კალკირებული ფორმებით, ხშირ შემთხვევაში ღარიბი აქვთ ლექსიკური მარაგი, რომ არაფერი ვთქვათ წერით მეტყველებაზე, პუნქტუაციისა და ორთოგრაფიის ნორმების დარღვევაზე, სტილისტურ ხარვეზებზე...

უნდა ვასწავლოთ თუ არა ქართული ენა ქართველ ბავშვებს? სჭირდებათ თუ არა მათ გრამატიკის ცოდნა სწორმეტყველებისათვის? მათთვის ხომ ქართული მშობლიური ენაა, რა დანიშნულება აქვს მათთვის ამ საგნის სწავლებას?

მოვუსმინოთ სპეციალისტებს:

„სკოლაში მოსვლამდე ქართულენოვანი მოსწავლე ძირითადად უკვე დაუფლებულია სამეტყველო კომპეტენციებს. სკოლაში ახლად შემოსულმა ბავშვმა პრაქტიკულად უკვე იცის:

- მეტყველების ყველა ნაწილი;
- იყენებს ენის ფორმათსისტემას;
- ესმის და თვითონაც ხმარობს სიტყვათწარმოების მთავარ შესაძლებლობებს;
- შეთვისებული აქვს სინტაქსის ძირითადი სტრუქტურები, თანწყობისა და რამდენადმე ქვეწყობის სახეები“;

– წერდა გურამ რამიშვილი (გ. რამიშვილი: გვ. 28). ამ აზრს უფრო ადრე ავითარებდა დიმიტრი უზნაძეც, რომელიც მიიჩნევდა, რომ „სკოლის წინარე ასაკში ბავშვს პრინციპულად დამღეული აქვს თავისი სამშობლო ენა“ (დ. უზნაძე: ბავშვის ფსიქოლოგია, გვ. 593).

თუ მართლაც ბავშვი უკვე დაუფლებულია მშობლიურ (ჩვენს შემთხვევაში ქართულ) ენას, სკოლაში რატომღა უნდა ვასწავლოთ იგი და რატომ უნდა მოვაცდინოთ ამაზე მოსწავლეც და მასწავლებელიც? ამ კითხვაზე პასუხი ისევ დიმიტრი უზნაძესთან უნდა ვეძებოთ: „ბავშვი მეტყველებისას კი იცავს ენის ძირითად წესებს, მაგრამ ეს წესები მას თავად გაცნობიერებული არა აქვს... აი, აქ

უწევს მას სკოლა დახმარებას_ იგი გრამატიკას ასწავლის ბავშვს და ამით იგი ენობრივი განვითარების ახალ საფეხურზე აჰყავს... ახლა მას არამარტო ლაპარაკი შეუძლია ამ წესების მიხედვით, არამედ იმის ცოდნაც, თუ რატომ ლაპარაკობს ასე“. (იქვე).

ზ გ ე მ-ის ახალ, 2024 წლის განახლებულ რედაქციაში ხაზგასმით წერია, რომ დღევანდელი სასკოლო განათლების უპირველესი მიზანი **„ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ღირებულებების მქონე, ოჯახის, ქართული ტრადიციის, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე საკუთარი უფლება-მოვალეობების, სახელმწიფო ენის, საქართველოს ისტორიის და კულტურის მცოდნე, სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე და პატრიოტი მოქალაქის აღზრდაა“**. ამდენად, სასკოლო განათლების ეროვნულ მიზნებზე საუბარი ძნელია დღევანდელ სკოლაში ქართული ენის სწავლების გარეშე.

ენის კურსის სწავლებისას მთავარი ამ ენის კანონზომიერებების შეცნობა, მათი გააზრება და მეტყველებისას მართებული ფორმების გამოყენება გახლავთ. პირველ რიგში მას პრაქტიკული დანიშნულება აქვს – ემსახურება სათანადო ორთოგრაფიული, პუნქტუაციური და სტილისტური ჩვევების ფორმირებას, რაც საბოლოო ჯამში მოსწავლეთა ზეპირი და წერიტი მეტყველების დახვეწისაკენ არის მიმართული. გრამატიკული წესის ცოდნისა და მისი გააზრების გარეშე მოსწავლეს ხშირად უჭირს სიტყვის მართლწერა (გარკვეულ შემთხვევებში სიტყვის მართლწერას სწორედ მორფოლოგია უდევს საფუძვლად), ფრაზისა და წინადადების სწორად აგება... განსაკუთრებით სავალალო დღეშია პუნქტუაცია, რომლის საფუძველსაც სინტაქსი წარმოადგენს. ქართული პუნქტუაცია კი მოგეხსენებათ, საკმაოდ რთულია.

„ღრმადიკა არს შემძლებლობა მართლ-უზნობად და წესიერ წერადო“, წერდა ანტონ კათალიკოსი, ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოს ავტორი მე-18 საუკუნეში. ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ გრამატიკის სწავლების პირველ დანიშნულებად ჩვენი წინაპრებიც მართლმეტყველებისა და მართლწერის ძირითად საკითხების დაუფლებას თვლიდნენ. ასეა დღესაც.

მაგრამ ზემოთქმული სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ მოსწავლის ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე შევიტანოთ მასალა სახელმძღვანელოებში, გადავტვირთოთ ისინი რთული გრამატიკული კატეგორიებით (რომლებიც ხშირ შემთხვევაში თავად ენათმეცნიერებს შორის არის სადავო), უსასრულოდ ვაზეპირებინოთ წესები... **რა ვასწავლოთ და როგორ ვასწავლოთ** – დღეს ეს გახლავთ ერთ-ერთი ძირითადი და აქტუალური საკითხი ქართული ენის სწავლებისას.

კიდევ ერთი გარემოება უნდა გავითვალისწინოთ: არის თუ არა დღეს პედაგოგი მზად იმისათვის, რომ დაუბრუნდეს სკოლაში ენის სწავლებას? 2006 წლის შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა, პირველ რიგში კი შეიცვალა მასწავლებლის მომზადების სისტემა. პედაგოგი საბაზო და საშუალო საფეხურისთვის ფაქტიურად არ მზადდება. ნუ მოვიტყუებთ თავს, ის 60-კრედიტიანი (1-წლიანი) პროგრამა, რომელსაც დღეს ეყრდნობა საგნის მასწავლებლის მომზადება, არ არის საკმარისი. ბაკალავრიატის/მაგისტრატურის დონეზე საგნის მასწავლებელი აღარ მზადდება. საგნობრივი კომპეტენციების გამომუშავება 60 კრედიტის ფარგლებში არ ხდება, ხოლო ის მინიმალური ბარიერი, რომლებიც მასწავლებლობის მსურველებმა გადალახეს საგნის გამოცდაზე, ნამდვილად არ არის საკმარისი პედაგოგობისთვის. პირველ რიგში პედაგოგი უნდა მოვამზადოთ.

ლიტერატურა:

1. ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები, 2024, <https://edu.aris.ge/news/gamoqveynda-zogadi-ganatilebis-axali-erovnuli-miznebis-proeqti-dokumenti.html>
2. მესამე თაობის ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2023, <https://mes.gov.ge/content.php?id=13272>
3. გ. რამიშვილი, დედაენის თეორია, თბ.2000
4. დ. უზნაძე, ბავშვის ფსიქოლოგია, თბ. 2003 წ

Native Language Teaching Problems and School Educational Reform

Maglakelidze Natela

Ilia State University, Tbilisi

Abstract

The article discusses the issues of Georgian language teaching in Georgian schools at the modern stage. Among the fields of linguistics, grammar issues are presented the most extensively in the national curriculum. This is natural, as the well-thought-out knowledge of grammar is the basis for the formation of proper spelling, punctuation and stylistic habits in students, which is ultimately aimed at improving their oral and written speech. Language classes at the basic level of school education must be given a separate academic hour. In fact, these will not be lessons of grammar, but of speech culture. But this does not mean at all that we should include material in the textbooks without taking into account the age characteristics of the student, overloading them with complex grammatical categories, which in many cases are disputed among linguists themselves; Let's endlessly confront the rules... What to teach and how to teach - this is one of the main and relevant issues in teaching the grammar of the Georgian language today.

Keywords: *Georgian language, grammar, spelling, punctuation, stylistic habits, national curriculum, speech culture, school education reform.*